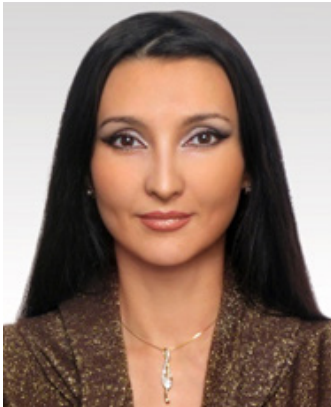

УДК 378.04:7]:792.028

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4\(211\)-126-132](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4(211)-126-132)

Кдырова Інеш Осербайвна,

заслужена артистка України,
кандидатка мистецтвознавства, доцентка,
доцентка кафедри музичного мистецтва,
Київський національний університет культури і мистецтв, Україна
Kdyrova Inesh,

Honored Artist of Ukraine, a Candidate of Art Studies (Ph.D. in Art History),
an Associate Professor at the Department of Music Art,
Kyiv National University of Culture and Arts, Ukraine
E-mail: ineshkdyrova@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2717-904X>

Мирошніченко Олександр Миколайович,

старший викладач кафедри мистецтва естради,
Казахський національний університет мистецтв,
Астана, Республіка Казахстан

Myroshnychenko Oleksandr,

Senior Lecturer of the Department of Pop Art,
Kazakh National University of Arts,
Astana, Republic of Kazakhstan

E-mail: alex.myroshnychenko@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0009-0003-2229-5102>

КУЛЬТУРА СЦЕНІЧНОГО МОВЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

A Досліджується проблематика виховання культури сценічного мовлення у студентів мистецьких закладів освіти. Головною метою статті є висвітлення ролі й значення культури мовлення у професійній мистецькій діяльності, а також визначення основних завдань методики навчання сценічному мовленню, шляхів його вдосконалення для студентів спеціалізованих вищих навчальних закладів. За результатом дослідження сформовано висновок про необхідність розроблення додаткових методів розвитку мовної техніки в рамках освітнього процесу, зокрема шляхом вивчення зразків усної народної творчості з подальшим виконавським утіленням, а також створення сучасних алгоритмів викладення інформації з метою її логічного та композиційного оформлення.

Ключові слова: сценічна мова; культура; техніка мови; методика сценічного мовлення; риторика; логіка мови

Culture of stage speech in context professional training students of art education institutions

S This article examines the problems of education of the culture of stage speech among students of art educational institutions. The main goal of this article is to highlight the role and importance of speech culture in professional artistic activity as well as the importance of the main tasks of teaching methods of stage speech, ways of improving it for students of specialized higher educational institutions. Conclusion. Based on the research findings, a conclusion has been drawn regarding the necessity of developing additional methods for developing language techniques within the educational process. This includes studying examples of oral folk art with subsequent performance implementation and creating modern algorithms for presenting information to ensure its logical and compositional structuring.

Keywords: stage speech; culture; language technique; stage speech methodology; rhetoric; language logic

Постановка проблеми. Поняття «культура мови» охоплює володіння нормативами літературної мови, чистоту дикції, інтонаційну виразність, уміння чітко й змістовно висловлювати свою думку. Саме культура мови є важливим показником освіти, виховання, розвитку інтелекту особистості та її духовності. Використання виразної та змістовної мови є ключевим аспектом загальної культури людини, що формує її імідж на шляху до професійного становлення [7, с. 137–145].

Пониження культури мови в кіно та на телебаченні, яке проявляється у використанні нелітературної лексики – сленгу, жаргонізмів, уживанні неправильних наголосів у словах, що порушує українську орфоepію, негативно впливає на загальний рівень мовної культури суспільства. У кіносеріалах з'явилися численні випадки недоречного інтонування, недотримання етичних норм ведення діалогу та іноді повної відсутності нормативної дикції й навичок техніки мови.

У контексті професійного мистецтва існують ширші вимоги до культури мови, бо вона розглядається як професійний засіб сценічної дії та потребує володіння засобами художньої мови, вміння використовувати емоційно забарвлене художнє слово.

Для майбутніх фахівців аудіовізуального мистецтва, режисерів, артистів театру та кіно, керівників і учасників художніх колективів, фольклорних ансамблів, які є безпосередніми носіями української культури, досконале володіння сценічною мовою має першочергове значення, оскільки є основою професійної майстерності [8, с. 81–84].

Дослідження сучасного стану культури сценічного мовлення, виявлення основних тенденцій її розвитку та закріплення професійних навичок методично-навчальними засобами є необхідним завданням для уникнення кризових ситуацій, що загрожують занепадом у сфері професійного сценічного мистецтва та знижують загальний рівень культури спілкування у суспільстві [9].

Аналіз попередніх досліджень. Вчення про культуру мови виникло в Давньогрецькій цивілізації й знайшло подальший розвиток у Давньоримському суспільстві. Про це свідчать історичні дослідження вчених і філософів того часу: вони активно вивчали взаємозв'язок між суспільством і його культурою [3; 4].

У Стародавній Греції мова визначалася як невід'ємна частина культурної спадщини і засіб передавання знань та ідей. Вивчення мови було частиною освіти для поширення світогляду. Філософи Платон і Аристотель намагалися досягти ідеальної мови, яка могла б виражати істину та естетичну гармонію. Вони аналізували у своїх трактатах процеси мислення, розробляли граматичні системи та досліджували мову як засіб досягнення істини і розуміння світу. Крім того, вони звернули увагу на визначну роль культури мови у літературі, риторичі та громадській діяльності [3].

У Стародавньому Римі вчення про культуру мовлення отримало новий імпульс. Римляни визнавали високий рівень культури мови у сфері прав, політики та літератури [4]. Цицерон, один із найпопулярніших римських ораторів, розробив засади риторичі, досліджуючи мовну культуру та естетику. Він наголосив, що «культура мовлення є цінністю, показником інтелектуального рівня, носієм загальної культури та ідей суспільства». Розуміння мови та її використання були суттєвими проявами формування особистості та культурної ідентичності у цих давніх цивілізаціях [15].

У Стародавньому Римі розвиток риторичі та ораторської майстерності було важливим складником освіти римської еліти. Вчення про культуру мови, яке отримало назву «красномовство», в Стародавній Греції та Стародавньому Римі ґрунтувалося на усвідомленні тісного взаємозв'язку між мовою, мисленням і культурним контекстом, визначало першочергове значення мови у процесах передавання та зберігання знань у сфері мистецтва та історії суспільства [5].

До нашого часу дійшли праці з ораторської майстерності давньогрецьких і давньоримських філософів: Сократа, Платона, «Риторика» Аристотеля, «Три трактати про ораторське мистецтво» Цицерона та ін., «які можна віднести до перших досліджень проблематики культури мови, де відзначається її важливість і значущість у життєдіяльності людини» [3; 4].

Першими, хто звернув увагу на майстерність мовлення як засіб впливу на людину, були софісти. Вони вважали головною метою оратора переконливість, а не розкриття істини, бо переконати може лише майстерно складена мова. Філософ Сократ визначив протилежну

думку, ставлячи на перше місце «логічний доказ і мистецтво оперування справжніми міркуваннями» [15]. Таке вміння оперувати мистецтвом переконання вимагає від автора наявності красномовства або, говорячи сучасною мовою, високої культури мовлення.

У Римській імперії існував значний попит на майстерність красномовного і переконливого висловлювання, а також на фахівців у галузі риторики та складання публічних промов. Було визнано, що правильно оформлена мова є прерогативою успішних та інтелектуально розвинених людей, забезпечуючи їм у суспільстві високий соціальний статус, що вимагає від своїх володарів наявності культури мови та навичок публічного виступу. Вони прагнули опанувати техніку риторики та вміння красиво й ефективно висловлювати свої думки перед аудиторією. Такі навички та знання надзвичайно потрібні на сучасному етапі суспільного розвитку [4].

На перехресті XX і XXI століть відбулися глибокі трансформації суспільного життя, що пов'язані з антропоцентричною парадигмою наукового знання, де головна увага спрямована на людину-особистість.

Початок нинішнього століття ознаменувався соціально-культурними змінами, а також стрімким процесом розвитку у сфері комунікацій: з'явилися нові форми спілкування, засоби масової інформації стали різноманітнішими та інтерактивнішими, а глобальна мережа зблизила людей із різних куточків світу. У галузях освіти і науки інформаційні технології забезпечили доступ до ресурсів, що сприяють здобуттю знань. Електронні платформи навчання, відеоуроки, відкритий доступ до наукових досліджень сприяють усебічному розвитку суспільства.

Основним інструментом активної діяльності у цих сферах суспільного життя є мовна практика, яка потребує досконалого володіння літературною й письмовою мовою з дотриманням норм дикції, орфоепії для забезпечення культури мови та її емоційного і змістового контексту [9].

На перший план у соціально-гуманітарній сфері виходить «риторика (грец. *rhetorike* – ораторське мистецтво) – філологічна дисципліна, об'єктом якої є теорія красномовства – дар переконання словом, мистецтво виразної мови у різних жанрах усного та писемного мовлення. Вона пов'язана з поезикою як теорією художнього слова,

стилістикою, яка вчить свідомому та доцільному використанню законів мови та мовних засобів, і культурою мови, яка дає уявлення про правильну, логічну та виразну мову» [8].

Теоретичним і практичним аспектам майстерності художнього читання, способам удосконалення техніки і логіки сценічного мовлення присвятили свої праці Н. Грицан, М. Ігнатюк [2], М. Карасьов [6], А. Овчиннікова [13], Р. Черкашин [17], Г. Юра [18]. Основами культури і техніки сценічного мовлення присвячені дослідження Т. Кобзар [10], А. Гладишевої [1], К. Климової [9], Т. Нечаєнко [12], Н. Осипової; характерними особливостями орфоепії української мови займалися Н. Антонюк, Л. Сокирко [16].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проблематика виховання культури сценічного мовлення у студентів мистецьких закладів освіти за спеціальністю «Музичне мистецтво», з огляду на жанрові особливості професійного використання, що потребують розроблення додаткових методів розвитку мовної техніки в рамках освітнього процесу, не набула достатньої уваги на сучасному етапі.

Формулювання цілей статті: висвітлення ролі культури мовлення у професійній мистецькій діяльності, визначення основних завдань методики навчання сценічному мовленню та способів оптимізації освітнього процесу для студентів музичних закладів вищої освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. Методика виховання сценічного мовлення включає наступні розділи: постановка голосу та дихання, вправи на формування чіткої дикції й орфоепії, опанування засобами художньої мови, публічне виконання художніх творів у різних жанрах і стилях [1]. Основним принципом методики викладання всіх аспектів курсу є комплексний підхід. Головними завданнями дисципліни є розвиток і вдосконалення природних мовних і голосових якостей майбутніх фахівців у музично-сценічних жанрах мистецтва, а також виховання дикційної, інтонаційно-мелодійної та орфоепічної культури, навичок володіння художнім словом, розуміння його змісту, стилю та ефективності у процесі сценічної дії [16].

Методика курсу сценічного мовлення у спеціалізованих закладах мистецької освіти

спирається на головні принципи теорії сценічного мистецтва, яку у свій час започаткував К. Станіславський: «На сцені, як і в житті, процес словесного діалогічного спілкування є дієвим, активним, а сценічне слово завжди повинно бути доцільним, продуктивним, енергійним і вольовим» [6].

Робота у класі сценічного мовлення розпочинається із засвоєння теоретичних і практичних засад постановки голосу та дихання, оволодіння дикційними та орфоепічними нормами і правилами вимови. Наступним етапом є практичне використання виражальних засобів мовлення, включаючи мелодіку (інтонацію), темпоритм, тембральне забарвлення, голосовий діапазон і динаміку мови, що забезпечують передавання авторської ідеї, художнього змісту твору.

Важливим у даному контексті є вміння обирати відповідні засоби виразності читання залежно від стилю і жанру літературного твору, формату ведення ефірної телерадіо-програми або позакадрового озвучання кінофільму. Оволодіння навичками сценічного мовлення є необхідною умовою успішної професійної діяльності фахівця, що забезпечує високий рівень культури мови у жанрах аудіовізуального мистецтва, а також підвищує рівень суспільної мовної культури загалом [8].

Вивчаючи курс сценічного мовлення, студенти мають опанувати ще одну науку якісного висловлювання думок – риторику. Засвоєння основних правил риторики та їх упровадження у систему навчання допоможуть педагогу сформулювати у студентів вміння думати логічно, чітко, швидко, як казав французький філософ Рене Декарт – «мислити схемами» [5], що так необхідно в сучасному світі.

Під час підготовки текстів публічних виступів необхідно познайомити студентів із зразком тексту того чи іншого жанру, щоб сформулювати правильний алгоритм викладення інформації й допомогти студентам логічно та композиційно оформити свій виступ, привести його у відповідність до вимог, що пред'являють до жанрової природи тексту [13].

Певну складність для студентів, які вивчають курс сценічного мовлення, представляє читання художніх творів у різних літературних жанрах. Тому на першому етапі такого виду роботи в класі потрібно навчитися виявляти відмінні

рисни художніх текстів, визначити специфічні особливості.

Ефективним підходом до вирішення даного завдання є застосування методу порівняльного аналізу, надаючи характеристику зовні схожого матеріалу. Шляхом порівняння можна виділити особливості матеріалу для читання та визначити, які аспекти необхідно враховувати у процесі роботи над якісним виконанням твору [18].

Порівняльний аналіз також розширює спектр культурного та художнього досвіду, оскільки дозволяє виявити зразки мовлення, беручи до уваги різні жанри, стилі та традиції. Отже, застосування методу порівняльного аналізу дозволяє глибше вивчити і зрозуміти мовні прояви, а також виховати власні навички мистецтва промови.

Опрацьовуючи зі студентами педагогічний репертуар, для покращення процесу навчання ефективним способом є розроблення пам'ятки, де надана характеристика способів читання творів у різних жанрах, а також правила публічного виступу. Таку пам'ятку можна створити за допомогою педагога чи самостійно, як результат спостереження за публічним виконанням художніх різножанрових творів. Зміст пам'ятки можуть скласти правила та поради для підготовки публічного виступу, визначення особливостей і виконавських прийомів читання текстів різних літературних жанрів, інша інформація для досягнення виразності читання художнього твору задля донесення авторської ідеї та змісту [8].

Читцю, який уперше виступає з публічною промовою, важливо знати, чи сприймає його аудиторія, яким чином впливає його виступ на присутніх, чи правильно обрано засоби виразності? Уміння оцінювати мовну діяльність дуже важливе для майбутніх фахівців у сфері сценічного мистецтва.

Для того, щоб надати справедливу оцінку якості мовлення, необхідно навчитися не тільки уважно і цілеспрямовано слухати, а й систематизувати свої спостереження. Такий підхід до навчання допоможе розвинути логіку мислення, допоможе чітко висловлювати думку [14].

Оцінюючи виступи колег, потрібно бути психологічно готовими до відповідного критичного ставлення. Важливо навчитися безболісно сприймати критику, бо вона допомагає об'єктивно побачити недоліки сценічного виступу і покращити свої професійні навички.

У процесі навчання мистецтву сценічного мовлення формуються навички, необхідні для тих, хто обере творчий шлях, тісно пов'язаний із концертною діяльністю, публічними виступами перед аудиторією [11].

Високий результат у навчанні продемонстрували студенти, які проходили виконавський практикум, що проходив у рамках системних занять курсу. Основою виконавського практикуму є практичне опрацювання навичок сценічного мовлення: студенти виконують різножанрові художні твори, а також самостійно створюють матеріал для публічного виступу, опановують логіку і мови та художню виразність.

Для успішної сценічної діяльності необхідно демонструвати професійну культуру мовлення, вміння працювати зі словом, майстерно будувати фразу. Важливе місце посідає процес накопичення корисного матеріалу, який містить художні прийоми, влучні мовні звороти та афоризми видатних філософів і письменників [2].

Особливої уваги та корегування методики викладання сценічного мовлення з огляду на жанрові особливості потребує спеціалізація «Музичний фольклор». Завданням курсу є підготовка майбутніх фахівців – керівників та учасників фольклорних колективів, професійна діяльність яких заснована на популяризації українського мистецтва та народної художньої творчості. Враховуючи той фактор, що музичний репертуар фольклорних колективів містить елементи народних обрядів, традиційних свят, які відрізняються орфоepією та розмаїттям мовних місцевих діалектів, існує потреба поширити робочу програму курсу сценічного мовлення практичними заняттями, спрямованими на вивчення регіональної специфіки виконання українського фольклору [8].

До зразків усного фольклору належать епічні й ліричні твори, які відомі у наш час. Специфіка виконання усного народного фольклору, створеного безіменними майстрами, таких як народні казки, легенди, балади, байки, приказки, прислів'я – потребує ретельного опрацювання в рамках навчального курсу сценічного мовлення.

Художня мова як засіб сценічної дії напрацьовується спочатку на мініатюрах або віршованих чи прозових уривках. Мовні завдання можна вирішити навіть на виразному читанні прислів'їв, нісенітниць і приказок [16].

Багатогранність розмовної мови розкривається у казках. Кожний персонаж казки відзеркалює художній стереотип народного характеру. Саме тому мова дійових осіб українських народних казок сповнена гумором, національним колоритом і лексикою, відображує духовні цінності, сподівання та мрії народу.

Зразком усного фольклору є байка – мініатюрний віршований твір. Виконання байки потребує від читця застосування різноманітних засобів художнього мовлення для відтворення характерних персонажів, мови самого байкаря-оповідача, а також наскрізного ведення сценічної дії крізь конфлікт дійових осіб, що є основою сюжету, до ідейного фінального підсумку. Гостросюжетні конфліктні взаємини персонажів наближують байку до драматичних творів [17]. Отже, маємо визначити, що літературні зразки усної народної творчості є ефективним елементом методики викладання сценічного мовлення у студентів мистецьких закладів освіти.

Висновок. Якісний рівень сценічного мовлення в театрі, кіно, на телебаченні формує культуру мови у суспільстві. Методика професійного навчання майстерності сценічної мови майбутніх фахівців у сценічних жанрах музичного мистецтва потребує креативнішого підходу з огляду на жанрові особливості.

Студент має не тільки отримати теоретичні та практичні знання й навички володіння нормативною літературною мовою, щоб доносити до слухачької аудиторії зміст та ідею творів різних літературних жанрів, а також демонструвати знання стилістичних особливостей і прийомів сценічного мовлення, вміння логічно і чітко формулювати свою думку, готуючи текстовий матеріал для публічного виступу.

Важливо демонструвати культуру мови не тільки на сцені, а й у повсякденному житті, доводячи до автоматизму дотримання мовних нормативів. Методика викладання сценічного мовлення заснована на систематичній практичній роботі: тренувальні вправи на техніку мови для виправлення недоліків вимови та голосового звучання, читання різноманітних текстів дикторського формату, художніх творів, зразків усного фольклору. Високий рівень культури сценічного мовлення визначає досвід художнього читання виконавського репертуару.

Основні тенденції викладення інформації спираються на риторичні моделі побудови текстів усних публічних виступів відповідно до правил риторики та логіки. Наприклад, Аристотель у тритомному трактаті «Риторика» стилістичні прийоми називає «квітами красномовства». Тому на практичних заняттях із техніки мови обов'язково потрібно приділити окрему увагу риториці, щоб навчити майбутнього фахівця сценічного мистецтва мислити логічно й образно, що дозволяє розвинути естетичне бачення світу.

Результатом успішного оволодіння майстерністю сценічного мовлення є демонстрування студентом уміння не тільки передавати художній зміст твору, а і його емоційний складник.

Систематичні виконавські практикуми, ведення щоденників із нотуванням корисного літературного і практичного матеріалу надасть потрібний алгоритм викладення інформації, допоможе студентам логічно та композиційно оформити свій виступ, привести його у відповідність до вимог, що висуваються до жанрової природи тексту.

Сучасна методика виховання майстерності сценічного мовлення надає можливість не тільки дотримуватись нормативів, але й моделювати професійний рівень культури та техніки мови.

Сценічне мовлення у різних видах і жанрах мистецтва відіграє важливу роль у формуванні культури професійного та суспільного мовлення. Процес формування і розвитку культури сценічного мовлення студентів мистецьких закладів вищої освіти у сучасних соціокультурних умовах набуває непересічного значення, оскільки вдосконалення культури сценічного мовлення запобігає бездуховності, виховує естетичну, високодуховну особистість, тим самим забезпечуючи високий рівень української національної культури у світі.

Отже, культура сценічного мовлення має важливий ціннісний аспект, зберігаючи українську мову як національний скарб. Тому до виховання майбутніх фахівців у жанрах сценічного мистецтва потрібно підходити надзвичайно уважно, методично формуючи у них любов до мови та необхідні професійні навички і знання специфіки її використання як потужного засобу сценічної дії.

Список використаних джерел

1. Гладішева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність. Київ : Київський держ. ін-т театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого, 1996. 204 с.
2. Ігнатюк М. М., Сулятицький М. І. На кону вічності. Монолог у мистецтві драматичної вистави : навч. посіб.-хрестоматія для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв. 2-ге вид., перероб. і доп. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2005. 223 с.
3. Історія європейської цивілізації. Греція / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2015. 863 с.
4. Історія європейської цивілізації. Рим / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2015. 1031 с.
5. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Алерта, 2018. 215 с.
6. Карасьов М. М. К. С. Станіславський і сценічна мова. Київ : Мистецтво, 1963. 163 с.
7. Кдирова І. О. Сучасні тенденції розвитку культурної сфери в Україні і їх вплив на духовне життя суспільства (аналіз соціокультурної ситуації в сучасних умовах). *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2011. Вип. 26. С. 137–145.
8. Кдирова І. О. Формування культури сценічного мовлення у студентів мистецьких закладів вищої освіти. *Молода музикологія – 2022: наука і практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених. Київ : КНУКіМ, 2022. С. 81–84.
9. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. Київ : Ліра, 2007. 240 с.
10. Кобзар Т. В. Сценічна мова. Техніка мовлення : навч. посіб. Черкаси : Вид-во Ю. Чабаненко, 2013. 404 с.
11. Кукуруза Н. В. Майстерність ведучого : навч. посіб. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. 176 с.
12. Нечаєнко Т. В. Словесна дія. Основи техніки мовлення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв. Київ : ДАКККіМ, 2000. 136 с.
13. Овчиннікова А. П. П'ять кроків до гарної мови. Мовна комунікація: техніка мовлення / за ред. А. Ю. Цофнаса. Одеса : Фенікс, 2008. 192 с.
14. Олійник О. Світ українського слова : навч. посіб. для всіх, хто любить і шанує українське слово / Ін-т українознавства Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ : Хрещатик, 1994. 416 с.
15. Ораторське мистецтво : підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін. ; за ред.: М. П. Требіна, Г. П. Клімової. Харків : Право, 2013. 208 с.
16. Сокирко Л. Слово актора. Поради з орфоєпії укр. сценічної мовлення. Київ : Мистецтво, 1971. 56 с.
17. Черкашин Р. О. Художнє читання. Техніка та логіка мови : метод. посіб. Київ : Мистецтво, 1955. 127 с.
18. Юра Г. П. Життя і сцена : вибрані статті, доповіді та промови / упоряд. та післямов. Ю. М. Бобошка; передмов. Н. Ужвій. Київ : Мистецтво, 1965. 218 с.

References

1. Hladysheva, A. O. (1996). *Stsenichna mova. Dyktsiina ta orfoepichna normatyvnist [Stage language. Diction and orthographic normativity]*. Kyiv: Kyivskiy derzh. in-t teatralnoho mystetstva im. I. K. Karpenka-Karoho [in Ukrainian].

2. Ihnatiuk, M. M., & Suliatytskyi, M. I. (2005). *Na konu vichnosti. Monoloh u mystetstvi dramatychnoi vystavy [Eternity is at stake. Monologue in the art of dramatic performance]: navch. posib.-khrestomatiia dlia stud. vyshch. navch. zakl. kultury i mystetstv. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria [in Ukrainian].*
3. Eko, Umberto. (Ed.). (2015). *Istoriia yevropeiskoi tsyvilizatsii. Hretsiiia [History of European civilization. Greece]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].*
4. Eko, Umberto. (Ed.). (2015). *Istoriia yevropeiskoi tsyvilizatsii. Rym [History of European civilization. Rome]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].*
5. Katsavets, R. S. (2018). *Oratorske mystetstvo [Public speaking]: pidruchnyk. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].*
6. Karasov, M. M. (1963). *K. S. Stanislavskiy i stsenichna mova [K. S. Stanislavsky and stage language]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].*
7. Kdyrova, I. O. (2011). Suchasni tendentsii rozvytku kulturnoi sfery v Ukraini i yikh vplyv na dukhovne zhyttia suspilstva (analiz sotsiokulturnoi sytuatsii v suchasnykh umovakh) [Modern trends in the development of the cultural sphere in Ukraine and their impact on the spiritual life of society (analysis of the socio-cultural situation in modern conditions)]. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury [Actual problems of the history, theory and practice of artistic culture]*, 26, 137-145 [in Ukrainian].
8. Kdyrova, I. O. (2022). Formuvannia kultury stsenichnogo movlennia u studentiv mystetskykh zakladiv vyshchoi osvity [Formation of the culture of stage broadcasting among students of art institutions of higher education]. In *Moloda muzykologhiia – 2022: nauka i praktyka [Young musicology – 2022: science and practice]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. zdobuvachiv vyshchoi osvity ta molodykh vchenykh (pp. 81-84). Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].*
9. Klymova, K. Ya. (2007). *Osnovy kultury i tekhniky movlennia [Fundamentals of culture and speech technique]: navch. posibnyk. Kyiv: Lira [in Ukrainian].*
10. Kobzar, T. V. (2013). *Stsenichna mova. Tekhnika movlennia [Stage language. Speech technique]: navch. posibnyk. Cherkasy: Vyd-vo Yu. Chabanenko [in Ukrainian].*
11. Kukuza, N. V. (2010). *Maisternist veduchoho [Mastery of the presenter]: navch. posib. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].*
12. Nechaienko, T. V. (2000). *Slovesna diia. Osnovy tekhniky movlennia [Verbal action. Basics of speech technique]: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. kultury i mystetstv. Kyiv: DAKKKiM [in Ukrainian].*
13. Ovchinnikova, A. P. (2008). *Piat krokiv do harnoi movy. Movna komunikatsiia: tekhnika movlennia [Five steps to a good speech. Language communication: speech technique]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].*
14. Oliinyk, O. (1994). *Svit ukrainskoho slova [The world of the Ukrainian word]: navch. posib. dlia vsikh, khto liubyt i shanuie ukrainske slovo. Kyiv: Khreshchatyk [in Ukrainian].*
15. Trebin, M. P., & Klimova, H. P. (Eds.). (2013). *Oratorske mystetstvo [Public speaking]: pidruchnyk. Xarkiv: Pravo [in Ukrainian].*
16. Sokyрко, L. (1971). *Slovo aktora. Porady z orfoepii ukr. stsenichnogo movlennia [Actor's word. Tips on spelling in Ukrainian. stage speech]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].*
17. Cherkashyn, R. O. (1955). *Khudozhnie chytannia. Tekhnika ta lohika movy [Artistic reading. Technique and logic of language]: metodychni posibnyk. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].*
18. Yura, H. P. (1965). *Zhyttia i stsena : vybrani statti, dopovidi ta promovy [Life and the Stage: Selected Articles, Reports, and Speeches]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].*

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 14.06.2023